

قواعد کلامی - عدل الهی

جلسه ۲

دکتر رضا برنجکار

❖ مروری بر مباحث گذشته

در جلسه قبل پس از بیان اهمیت و جایگاه بحث قاعده‌ی حسن و قبح، به چگونگی طرح مساله پرداختیم و بیان شد که می‌توان بحث را در سه یا چهار مقام مطرح کرد: ثبوت، اثبات، ملازمه، وقوع و کیفر.

❖ بررسی مقام اثبات در قاعده‌ی حسن و قبح

استاد برنجکار در جلسه‌ی دوم از سلسله دروس قواعد کلامی عدل، به بررسی مقام اثبات در قاعده‌ی حسن و قبح پرداختند. بنا بر نظر ایشان، دیدگاه‌های مربوط به مقام دوم - یعنی مقام اثبات - را می‌توان این‌گونه بیان کرد:

فرض اول: حسن و قبح ذاتی است و عقل آن را درک می‌کند.

فرض دوم: حسن و قبح ذاتی است و عقل آن را درک نمی‌کند.

فرض سوم: حسن و قبح ذاتی نیست و عقلاً آن را اعتبار می‌کنند و این اعتبار را، دست‌کم در پاره‌ای امور (امور انسانی) به رسمیت می‌شناسند.

فرض چهارم: حسن و قبح ذاتی نیست و اعتبار عقلایی نیز وجود ندارد یا اگر وجود دارد، ارزشی ندارد و از این رو حسن و قبح، صرفاً به اراده و امر و نهی شارع برمی‌گردد.

بدین ترتیب، چهار فرض در مقام اثبات متصور است. فرض اول، مورد قبول امامیه و معتزله است. فرض سوم از سوی فلاسفه پذیرفته شده است. فرض چهارم از آن اشاعره است. فرض دوم، یعنی ذاتی و غیر عقلی بودن حسن و قبح، طرفدار جدی ندارد.

❖ بررسی مقام ملازمه در قاعده‌ی حسن و قبح

استاد برنجکار مقام ملازمه را این‌گونه توضیح دادند: در مقام ملازمه، بحث در این است که بر فرض که حسن و قبح، ذاتی و عقلی یا غیرذاتی و عقلایی باشد، آیا ملازمه‌ای میان درک عقل یا اعتبار عقلا با حکم شرع وجود دارد یا خیر؟ آیا «**کلما حکم به العقل او العقلا، حکم به الشرع**» درست است یا خیر؟

این بحث در اصول فقه مطرح می‌شود و در کتاب‌های کلامی مورد بحث قرار نمی‌گیرد؛ زیرا مربوط به ثبوت حکم شرعی برای مکلفان است و ارتباطی با افعال خدا و عدل الهی که در کلام مورد بحث است، ندارد. البته می‌توان بحث دیگری را در این مقام یا به‌عنوان مقام چهارم مطرح کرد که در صورت وجود ملازمه میان حکم عقل و حکم شرع (از لحاظ احکام خمسه) و در نتیجه استحقاق ثواب و عقاب، آیا از لحاظ وقوع ثواب و عقاب هم حکم عقل مانند حکم شرع است؟

از میان این سه یا چهار مقام، آنچه به علم کلام و عدل الهی مربوط می‌شود، دو مقام نخست است. زیرا متکلمان بحث حسن و قبح عقلی را به‌عنوان ملاکی برای داوری در باب افعال الهی مورد استفاده قرار می‌دهند و بحث ملازمه و وقوع ثواب و عقاب به احکام شرعی و کیفر و پاداش مربوط به مکلفین مربوط می‌شود. از این رو، بحث اصلی ما، به دو مقام نخست مربوط می‌شود.

هم‌چنین در ادامه‌ی جلسه، تاریخچه بحث از افلاطون تا کلام اسلامی، مطرح شد.